

Jeřáb popelavý (*Grus grus*) na Jičínsku

The Common Crane (*Grus grus*) in Jičín region (eastern Bohemia)

Vladimír Šoltys,⁽¹⁾ František Stránský⁽²⁾ & Zbyněk Smolík⁽³⁾

⁽¹⁾ Na Jihu 532, 506 01 Jičín, jicinvet@seznam.cz

⁽²⁾ Sídliště 53, 507 11 Valdice

⁽³⁾ Tomáše Svobody 352, 507 32 Kopidlno

Úvod

Jeřáb popelavý (*Grus grus*) je druh s palearktickým rozšířením. Areál výskytu spadá do mírného klimatického pásu od arktické tundry až po stepní zónu. Obývá především tajgové oblasti na severu, jižněji pak bažinatá území v nížinách s listnatými lesními porosty. Pravidelně hnízdí ve Skandinávii, Pobaltí, Německu, Polsku a Rusku. Hnízdiště v České republice leží na jižní hranici jeho rozšíření, ve střední Evropě se jižněji položená hnízdiště nacházejí pouze v jihovýchodním Polsku a na Ukrajině. Tradiční zimoviště se nacházejí na Pyrenejském poloostrově, v severní Africe, Malé Asii a na Blízkém východě. Od konce 70. let se větší počty jeřába popelavého zdržují i v centrální Francii (SNOW & PERRINS 1998). Populace našich jeřábů se připojují v době podzimního tahu k severozápadní migrační trase, o čemž svědčí telemetrické sledování mladého ptáka odchyceného 2.7.2001 a sledovaného v Německu (PEŠKE in verb.). Již předtím bylo v Německu pozorováno několik mladých jeřábů kroužkovaných pouze hliníkovými kroužky, jejichž původ nebyl znám. Vzhledem k tomu, že v ostatních evropských zemích se používá barevných kroužků, je velmi pravděpodobné, že se jednalo o některé z 8 mláďat kroužkovaných v letech 1997 až 2002 v okolí České Lípy. Poslední z těchto mláďat bylo označeno též na levém tarsu barevným kódem pro Českou republiku (bílá-červená-bílá) a na pravém tarsu individuálním barevným, v tomto případě dlouhým černým kroužkem (KURKA in verb.).

Na území České republiky byl do druhé poloviny 80. let minulého století považován za nepříliš hojně protahující druh. Již ke konci 19. století je tento druh na Jičínsku považován za vzácně protahující a jeho výskyt je uváděn pouze ze tří míst při jarním tahu, od Nové Paky, Chlumce nad Cidlinou a Kolína (ŠÍR 1890). Nepříliš ověřené údaje o jeho hnízdění pocházejí z konce 19. a začátku 20. století z jižních Čech (FRIC 1871). Později je uváděn opět pouze jako protahující při jarním i podzimním tahu (HUDEC & ČERNÝ 1977). Ani později nejsou o jeho hnízdění na území bývalého Československa žádné zprávy (ŠTASNÝ et al. 1987; ŠTASTNÝ, BEJČEK et al. 1997). První zprávy o jeho možném hnízdění na některých lokalitách v ČR se objevily koncem 80. let minulého století. První prokázané hnízdění je doloženo v roce 1989 na Českolipsku (KURKA 1991). V roce 1992 pak hnízdění na Chebsku (BROŽ et al. 1994). Další známá lokalita se nachází od r. 1995 ve Šluknovském výběžku (LUMPE 1996). Na Jičínsku je výskyt jeřába popelavého pozorován od přelomu 80. a 90. let minulého století (STRÁNSKÝ et al.,

nepublikované údaje). Od těchto let je zaznamenávána mírně se rozšiřující hnízdní populace na území celé ČR. Počet hnízdicích párů jeřába popelavého v ČR byl v roce 2000 uváděn v počtu 8, jako pravděpodobně hnízdicí pár 1 pár (BOBEK et al. 2000). V roce 2002 je odhadován již počet 12 hnízdicích párů a navíc na dvou nových hnízdních lokalitách (LUMPE & HONCŮ: Zpráva Skupina pro výzkum a ochranu jeřába popelavého v ČR za rok 2002, muzeum Česká Lípa).

Vývoj hnízdní populace na Jičínsku

Údaje o hnízdění jeřábů na Jičínsku byly poměrně dlouhou dobu pouze shromažďovány a uceleně jsou publikovány až nyní. Důvodem je prozatím nulová ochrana hnízdních lokalit. Tato neutěšená situace trvá i nadále, avšak autoři ve spolupráci s ČSOP Křižánky a Skupinou pro výzkum jeřába popelavého v ČR se snaží tento stav co nejrychleji změnit. Tato skutečnost je také důvodem pro neuvádění přesných názvů lokalit hnízdního výskytu jeřába popelavého v tomto článku.

Na Jičínsku byla situace s výskytem jeřába popelavého podobná jako na celém území ČR. Občasná pozorování za jarního a podzimního tahu znamenala pouze příjemné zpestření faunistických pozorování. Z těchto záznamů se vymyká pozorování 1 páru v toku na jedné z lokalit Jičínska již 23.4.1977, na jiné pouze 1 ex. 11.6.1977 a 2.7.1977. (URBÁNEK in verb.). Na stejné lokalitě byl na začátku 90. let pravidelně pozorován pár jeřába popelavého. Na nápadně a hlasitě se ozývající ptáky upozornili dva laičtí pozorovatelé, obhospodařující nedalekou zemědělskou farmu. Dle jejich informací bylo jimi v těchto letech kontrolováno hnízdo s vejci, s jistotou však hnízdění nebylo prokázáno. Vzhledem k přítomnosti pouze jednoho páru probíhal tok v časném předjaří na pastvinách těsně souvisejících s hnízdištěm. Na konci léta zde však byli pozorováni staří ptáci vždy s jedním plně vzletným mladým ptákem (Šoltys). Domníváme se tedy, že první hnízdění v oblasti Jičínska proběhlo právě zde, i když hnízdění bylo spolehlivě doloženo až nálezem hnízda, jenž pochází z r. 1998 (Smolík). Byla pořízena fotodokumentace hnízda s násadou dvou vajec. Toto hnízdění však nebylo úspěšné, hnízdo bylo z neznámých příčin zničeno a vejce nalezena ve vodě vychladlá. Náhradní hnízdění neproběhlo. Od r. 1999 je pak až do roku 2003 každoročně kontrolováno hnízdo a pár zde opakovaně úspěšně hnízdí.

V r. 1996 přibyla k této první lokalitě další. Na tomto dalším hnízdišti nebylo kontrolováno hnízdo, byli zde však pozorováni staří ptáci se dvěma mláděty (r. 1996, Mrkáček; r. 2000, Smolík, Stránský, Kodera).

Od r. 2000 existuje třetí hnízdiště jeřába popelavého. V tomto roce zde byl pozorován pár se dvěma mláděty. V roce 2001 bylo dno rybníka velmi necitlivě odbahněno a lokalita zůstala neobsazena. V dalších letech zde však jeřábi vyhnízдили opět, vždy se dvěma mladými (Stránský).

Zajímavosti z hnízdní bionomie

Při sledování místní populace byly zjištěny některé skutečnosti rozšiřující znalosti o chování jeřábů na hnízdišti a hnízdní bionomii. Společným jmenovatelem při výběru hnízdní lokality zůstává samozřejmě voda a les. Všechna hnízdiště se nacházejí v porostech vodních rostlin, raději orobin-

ce než rákosu. Vzhledem k časnosti snášení vajec a líhnutí mláďat (mláďata v našich zeměpisných šířkách se líhnou již na přelomu dubna a května) tyto porosty sestávají ze stvolů a stonků loňských, suchých a po zimě značně prořídých. Vodní nádrž může mít několik desítek hektarů volné hladiny, avšak stejně dobře jim vyhovuje plocha do 5 ha. V jednom případě se dokonce jedná o rybník, jehož hladina je v současné době téměř celá zarostlá rákosou a orobincem. Totéž platí i o blízké dostupnosti luk, pastvin či polí u hnízdiště, jež se nacházejí vždy do 300 m od něj. Staří ptáci kromě toho ale na svoje „pastviny“ zaletují nejčastěji ráno a večer i několik kilometrů daleko. Rovněž rozsah plochy porostů vodních rostlin není striktně vyhraněn. Hnízdo může být umístěno v pruhu pobřežního porostu o šířce několik metrů, ale i několik desítek metrů. Všechna nalezená hnízda byla vždy umístěna v poměrně řídkých porostech orobince. Hloubka vody okolo hnízda dosahuje do 50 – 60 cm. Kontrolovaná hnízda měla vždy po 2 vejcích (r. 1998, Smolík; r. 2002 a 2003, Stránský), ze kterých se vylíhnou obě mláďata. Neoplozená vejce nebyla zatím nikdy na hnízdě ani v jeho blízkosti nalezena. V některých případech ale zřejmě dojde k úhynu jednoho mláděte, mezi nimiž je po vylíhnutí patrný jistý velikostní rozdíl. Např. v r. 2002 bylo kontrolováno hnízdo se dvěma vejci, ze kterých se vylíhla dvě mláďata. Později však byl tentýž pár kontrolován již pouze s jedním mládětem (Stránský). Vzdálenost hnízda od pobřežních keřových a stromových porostů se pohybuje i několika metrů do několika desítek metrů. Žádná z lokalit se nenachází ve vyložené nepřístupné oblasti. Kolem dvou z nich dokonce vedou turisticky značené cesty a všechny jsou myslivecky využívány jako honitby. Hnízdo na téže lokalitě není využíváno opakovaně, neboť dochází vždy k jeho úplné destrukci a rozmočení. Dokonce ho pár nestaví ani v blízkém okolí loňského hnízda. Ve dvou po sobě jdoucích letech byla postaveno i několik set metrů od loňského. Hnízdo po vylíhnutí mláďat je velmi rychle sešlapáno na pouhou nízkou hromadu rostlinného materiálu. Jeden ze starých ptáků, pravděpodobně samice, ještě minimálně několik nocí tráví s mláďaty na hnízdě nebo v jeho těsné blízkosti (Stránský).

Zatímco před několika lety probíhal jarní tok jednoho páru v těsné blízkosti hnízdiště, v současné době se ptáci soustřeďují na dvou místech – polních lokalitách, kde společně několik párů tráví v časném předjaří denně mnoho hodin. Tok s jeho typickými projevy (mávání křídly a nadnášení se na místě, kopání nohama dopředu, zaklání hlavy, troubení, vyhazování drnů trav do výše) ale nebyl na zmiňovaných lokalitách zaznamenán. Na těchto dvou místech se objevovali jeřábi v počtu okolo 10 exemplářů. Nebylo zjištěno, zda se jednalo o jednu skupinu přeletující na dvě tokaniště, či o dvě hejna tokající každá na svém tokaništi. V obou případech počet exemplářů převyšuje předpokládaný počet hnízdících párů, jež v této oblasti dosahuje 3 prokázané a 1 pravděpodobný (Smolík, Stránský, Šoltys). Může to být dáno i skutečností, že s hnízdícími páry se toku zřejmě účastní i ptáci nehnízdící. Počet nehnízdících ptáků v oblasti na nových lokalitách v r. 2003 výrazně stoupl. Byla pozorována minimálně tři hejna v počtu 6 – 8 kusů v březnu až květnu (Šoltys), resp. 8 – 10 ex. (Stránský, Smolík, Urbánek). Volba společného shromaždiště a rostoucí počet nehnízdících ptáků ve sledované oblasti svědčí o zřejmém posilování populace jeřába popela-

vého a možnost zahníždění dalších párů. Tok 7 ex. se všemi jeho typickými projevy byl pozorován pouze jednou na poli v těsné blízkosti Jičína. V tomto případě se však nejspíš jednalo o protahující hejno (r. 2001, Šoltys).

Nejčasnější výskyt jeřába popelavého na zdejších lokalitách byl zaznamenán 18.2.2001 – 1 ex. v době přetrvávajících mrazů až minus 18°C (Stránský), 27.2.2000 – 1 ex. (Smolík), nejpozdější výskyt pak ještě 28. 11. 2000 – 2 ex. (Bílek).

Území Jičínska je též dosti využívaným koridorem při jarní i podzimní migraci jeřába. Zatímco na jaře je zaznamenávám výskyt menších hejn (Šťastný – Jičín, 11 ex., 1986; Šoltys – Březina, 7 ex., 2001; Stránský – Libáň, 9 ex., 2003), na podzim bývají pozorovány i větší formace. Nejvyšší počet jeřábů na Jičínsku byl pozorován 29. 10. 2001 při přeletu přímo nad Jičínem v počtu 150 – 200 ex. (Šoltys).

Vzhledem k rostoucímu počtu hnízdících párů i výskytu jednotlivých párů v hnízdní době, jakož i nehnízdících hejn na různých místech Čech nás opravňuje k vyslovení domněnky o osídlení dalších vhodných lokalit v následujících letech jak ve východních Čechách, tak i jinde. Každý jarní výskyt jeřába popelavého by měl být bedlivě sledován a lokality opakovaně prověřovány.

Souhrn

Hnízdění jeřába popelavého (*Grus grus*) v ČR bylo poprvé doloženo v r. 1989 (KURKA 1991). Na Jičínsku (východní Čechy) je přítomnost hnízdícího páru pozorována od začátku 90. let. Nález prvního hnízda pochází však až z r. 1998. V současné době hnízdí ve zmíněné oblasti 3 – 4 páry. V článku jsou zmiňovány některé poznatky o výskytu tohoto druhu na Jičínsku a také o hnízdní bionomii místní populace jeřába popelavého.

Summary

Breeding of the Common Crane (*Grus grus*) in the Czech Republic was confirmed for the first time in 1989 (KURKA 1991). One breeding pair has been observed in Jičín region (eastern Bohemia) since the beginning of the 1990's. However, the first nest was found in 1998. Today about 3 – 4 pairs breed in the region. The paper comprises knowledge of occurrence of this species in Jičín region and of breeding biology of the local population of the Common Crane.

Literatura

- BOBEK M., PEŠKE L., ŠIMEK J., POJER F. & LAGARDE F., 2001: Hnízdění jeřába popelavého (*Grus grus*) na území České republiky v roce 2000. *Zprávy ČSO*, 52: 10-12.
- BROŽ K., JAGER D. & KARLÍČEK J., 1994: Jeřáb popelavý (*Grus grus*) na Chebsku. *Erika*, 3: 65-68.
- FRÍČ A., 1871: Evropské ptactvo. *Praha*.
- HUDEC K. & ČERNÝ W., 1977: Fauna ČSSR. Ptáci 2. *Academia, Praha*.
- KURKA P., 1991: První prokázané hnízdění jeřába popelavého (*Grus grus*) v Československu. *Sylvia*, 28: 89-94.
- LUMPE P., 1996: Hnízdění jeřábů popelavých ve Šluknovském výběžku. *Fauna bohemiae serpentrionalis*, 21: 35.
- PEŠKE L. & BOBEK M., 2001: K migrace jeřába popelavého (*Grus grus*) z České republiky. *Zprávy ČSO*, 52: 13-14.

-
- SNOW D.W. & PERRINS C.M., 1998: The Birds of the Western Palearctic. Concise Edition. *Oxford University Press, New York.*
- ŠÍR V., 1890-91: Ptactvo české I.-IV. *Praha.*
- ŠŤASTNÝ K., RANDÍK A. & HUDEC K., 1987: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v ČSSR 1973/77. *Academia, Praha.*
- ŠŤASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K., 1997: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985/89. *H&H, Jinočany.*

Zajímavé informace o jeřábech popelavých najdete též na těchto internetových stránkách národních a evropské skupiny pro výzkum jeřába popelavého: (německá) www.kraniche.de, (švédská) www.sofnet.org, (evropská) www.ecwg.org. O migraci české populace jeřába popelavého lze nalézt zajímavé informace na www.peske.wz.cz.

+ foto na str. 151

ISBN 80-86046-67-2